

ר' יעקב יהושע פאלק

אנו מתקרבים למחצית השנייה של המאה הי"ח, לאותה תקופה, רבת הייעוד ההיסטורי בכל תחומי רוח אנוש, שנפתחה בסערות ובזעזועים עמוקים. לא ייפלא אפוא שגם באותו תחום שבו זימנה לנו את משה מנדלסזון, התחוללו סערות עזות. ועדיין אין כוונתנו לאותו מאבק שנתעורר עקב שאיפותיו של החכם מדסאו; הוא שייד לעידן מאוחר יותר, והוא כאפס ואין לעומת ממדיה העצומים של המחלוקת, שפרצה סמוך לפני כן, ואשר שמו של ר' יעקב יהושע פאלק, רבה של פרנקפורט, שבו אנו באים לספר עתה, קשור בה קשר אמיץ ביותר.

הברית בין היהדות לתרבות הזמן, שהראתה את כוחה לפניו במשך מאות שנים, עמדה עתה להתחדש, לאחר שעה ארוכה שפגעי דורות הפרידו בין השתים. אם ביקשו עתה היהודים שלא יעומעמו עיקרי תורתם מנוגה האור שקרן מבין הברית האדיר שנמצא מחדש, היה זה צו השעה שיבהירו לעצמם את משמעותה ההיסטורית של אמונתם ויעלו את מהותה הפנימית למלוא תודעתם, וניתן לומר — ותהיה מה שתהיה דעתנו בעניין מחלוקת הקמיעות שעליה נדבר — ששיבה כזאת אל עצם מהותה עלתה לה ליהדות בכלל וליהדות גרמניה בפרט, מאותו מאבק שניהל רבה של פרנקפורט, כפי שנראה, מתוך אמונה עמוקה וקדושה ומתוך הכרה שבכך הוא לוחם למען אמונת היהדות.

אבל גם המריבות הממושכות והבלתי-פוסקות, שפרצו באותו זמן בקרב הקהילה, אינן חסרות, עם כל הקטנוניות שבה התנהלו, גם קו-אופי כללי שבו הם קשורים במידת מה, מבחינה היסטורית, בתנועות המדיניות של התקופה. גם אלה גררו בסופו של דבר את הרב אל המצולה. ואכן במאבק הגדול שהיה כים נגרש, יצא הרב וידו על העליונה, ואילו באותם הגלים שהלכו ונסוגו מן האופקים הרחבים יותר ויותר אל המערבולת הפרועה הצרה של יצרים אישיים, נחל תבוסה.

ר' יעקב יהושע בן צבי הירש פאלק, שנולד בשנה 1681 לערך, בא ממשפחת תלמידי חכמים מקראקא, שבה היה סבו, ר' יהושע, רב ראשי וחיבר ספרים שיצאו להם מוניטין¹. כחתנו של ר' שלמה לנדאו בלבוב, שהיה איש עשיר ומכובד, נקשרו

1. הוא חיבר כתב-הגנה על רש"י נגד השגותיהם של בעלי התוספות בשם "מגיני שלמה" (ויניציה תק"א ועוד). מתשובותיו הרבות שנשלחו אל חכמים מבני דורו, יצא קובץ בשם ספר "פני יהושע" חלק ראשון, שו"ת (אמסטרדם תע"ה) — [ההוצאה המורחבת (לבוב תר"ך) מכילה שני כרכים של שו"ת].

לו קשרי משפחה גם בעיר זו עם חוג של למדנים בעלי שם, ועד מהרה מצא שם הזדמנות לפעילות ציבורית נרחבת. בראשונה הפקידו בידו את משרת הכבוד של מפקח על ההוראה בלבוב, ותפקידו היה לבחון את מורי העם לפני קבלתם למשרתם ולהשגיח עליהם בעבודתם. לימים נבחר גם לפרנס הקהילה², אך מצא גם פנאי ללמד חוג גדול של תלמידים, כדבריו, "שליו הייתי בביתי ורענן בהיכלי עם תלמידים וחבירים המקשיבים לקולי". ואז אירע אותו האסון הנורא, שהוא עצמו מתארו בלשון ציורית מאד³: "קול זוועה לא שמענו כי אם קול הבערה יצאה לחלק ומראה אש הגדולה והמתלקחת אשר עלה בארמנותינו ובחלונינו על-ידי כמה חביות גדולות ונוראות מלאים פולוור (= אבק-שריפה) שהיה לשריפת אש עד שנהרסו הבתים ממגורותם, כמה בתים גדולים ובצורים חומה עד לשמים הושפלו עד לעפר, ערו עד היסוד בהן, ונהרגו כששה ושלשים נפשות קדושות מישראל, ובתוך החללים גם כן מגרי ביתי, זו אשתי הראשונה נ"ע ואמה ואבי אמה, עד שהגיע גם כן לצרת הבת בתי הקטנה, אחת היתה לאמה וחביבה עלי ביתר שאת, וגם אנכי הייתי מן הנפילים מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, ובאתי בעמקי מצולה בארץ התחתית ממש, כבתוך המכבש מחמת כובד משא הגלי גלים, שנפלו עלי קורות בתינו יותר מקורות בית-הבד, לא נתנוני השב רוחי, ידי ואיברי אינם ברשותי. אמרתי נגזרתי, בדמי ימי אלכה, פקדתי יתר שנותי, לא אביט אדם עוד עם יושבי חלד. ומתיירא הייתי שלא יעשה בייתי קברי, לנסקלין ולנשרפין נהרגין ונחנקין, עלי היו כולנה ארבעתן כאחת, ודין ארבע מיתות לא בטלו ממני. זאת ועוד אחרת, שקורות הבית רהיטיו ועציו ואבניו נדמו עלי כעדים גמורים, אמרתי פן יפגעו בי להיות יד העדים בי בראשונה להמיתני. אמנם בחמלת ה' עלי, לא נתנני אלוקים להרע עמדי, וכמו ערך שלישי או רביע שעה אחר ששקט וסר מזעף קול המפלה, רק עדיין קול שפעת המולת המון לאלפים ולרבבות הולך וסוער, הרומסין על הגג ותיבקע הארץ לקולם, ורבים אשר המיתו ברמיסתן מאשר בראשונה, אף דלא הוי סגי בלאו הכי, שכוונתם להציל ולפקוח הגל. סוף דבר יצאתי מכלל ודאי סכנת נפשות לידי ספק. אז אמרתי עודני בתוך הגל: אם יהיה אלקים עמדי והוציאני מן המקום הזה לשלום, ויבנה לי בית נאמן להרבות גבולי בתלמידים, לא אמנע עצמי מכותלי בית-המדרש, ולשקוד על דלתי העיון בסוגיית הש"ס ופוסקים, וללון בעמקה של הלכה אף לינות הרבה בעניין אחד".

אכן הוא גיצל, וקיים, הלכה-למעשה, את גדרו להקדיש את חייו לתורת ה', ולא יצאו שנים מועטות והוא נמנה עם גדולי הלמדנים ונתמנה רב בטארלי, בזאריב, בליסקה ובשנת 1718 נתמנה רב ראשי בלבוב. ודאי אין זה דבר שכיח שאדם שהיה פעיל בתור פרנס בהנהלתה של קהילה גדולה, והיה לו שיח ושיג יום-יומי, עם כל השכבות השונות שמהן מורכב ציבור כזה, זוכה לאחר מכן לכהן

2. השוה לנדסהוט, תולדות אנשי שם, כרך א' (ברלין תרמ"ד, הוצ' מ. פופלאוואר) עמ' 29.

3. הקדמה ל"ספר פני יהושע, אפי זוטרי" (אמסטרדם), כרך א': גשים.

כרב באותה קהילה עצמה, אבל אם קרה דבר כזה, הרי סימן מובהק הוא שהאיש הוכיח את יושרו ואת נקיון כפיו מכל משוא פנים, ואמנם מידות אלה הן שעמדו לו לר' יעקב יהושע גם בעתיד, במריבות ובמחלוקות הרבות שבהן היה מעורב. בשל משפחתו הענפה⁴, וכן בשל המשתתפים המרובים בשיעוריו בגמרא, שנאספו אליו מכל הארצות, התפתחו קשרים בינו ובין המקומות המרוחקים ביותר, ועד מהרה נמנה עם בעלי הסמכא הרבניים הידועים ביותר, לפיכך, כאשר קיבלה קהילת ברלין מן המלך את הרשות למנות רב ראשי, בשנת 1731, הפקידה משרה זו בידו של ר' יעקב יהושע. בכתב המינוי מכנים אותו אנשי ברלין "איש מאין כמוהו, חד בדרא, שר התורה".

עם זאת נשאר בברלין שלוש שנים בלבד. פרנס רב השפעה, פייטל אפרים, שהיה רגיל שהכל יסגדו לו, היה מעורב בסכסוך שבו היה הרב צריך לשמש בורר, וכיון שהרב ר' יעקב יהושע דן בלא משוא פנים, וחייב את הפרנס התקיף, התחיל הלה להציק לו⁵.

מצרה זו חילצה אותו הזמנתה של קהילת מיץ בשנת 1734 לשמש בה ברבנות. נראה כי למינוי זה יש חלק רב בתשובתו שכתב זמן קצר קודם לכן לשאלה שקהילה זו הפנתה אליו. בקהילה זו היתה קיימת קרן לתמיכה בעשרה תלמידי חכמים, ועתה הופיע תלמיד-חכם אחד, שאשתו היתה ממשפחתו של הנדבן שנדב את הקרן, ובהסתמך על סעיף אחד בשטר-הנדבה דרש שאחד מעשרת החכמים האלה יפוטרו כדי לפנות לו מקום. הואיל ורבה של מיץ, ר' יעקב רישר, נפטר זמן קצר קודם לכן, פנה אחד הממונים על הקרן אל ר' גרשון קובלנץ ממיץ, והלה שטח את השאלה לפני רבה של ברלין. ר' יעקב יהושע, שזה עתה חזר מגסיעה אל עיר מרחץ ("טעפליץ"), חיבר תשובה שהצטיינה הן בבהירותה והן במדעיותה. הוא מסביר שאין לדחות אדם ממשרתו כל עוד לא מצאו עוולה בידו, אפילו נמצא מועמד "טוב ממנו", וכך הוא מסכם: "ובהא נחיתנא ובהא סליקנא, דמוקמינן הדבר בחזקתו. כיון שהגבאים והאפוטרופסים לא מצאו עולה לדחות המוחזק ועומד בחזקת כשרות וחוששין לכבודו, בוודאי הדין עמהם"⁶.

ימים רבים נחשבה הרבנות של מיץ כמשרה מכובדת ביותר בשל ריבוי תלמידי החכמים שבה. יתר על כן, הרב ר' יעקב רישר שנפטר בשנת 1733, היה הסמכות ההלכתית המוכרת, והודות לתשובותיו⁷, גם המפורסמת ביותר של דורו. חכמים

4. בין קרוביו בגרמניה בלט אז במיוחד גיסו ר' הירש חריף (ביאלה) שהיה מאז שנת 1718 רב בהלברשטדט. השוה עליו: Rabbi B. H. Auerbach, Geschichte der isr. Gemeinde Halberstadt. 5. השוה לנדסהוט, שם עמ' 30.

6. שו"ת קרית חנה (מיץ תקמ"ה), סימן ל"ד ול"ו, וכן חלק ב' סימן מ"ה. מדברי חתימתו "חונה בק"ק ברלין והמדינה ומצ"פ לק"ק לבוב והגליל יצ"ו" אי אפשר להסיק (נגד לנדסהוט, שם) שהוא עמד לחזור ללבוב, שכן בשער ספרו "פני יהושע לסדר נשים" כתוב "מהור"ר יעקב יושע גר"ו אב"ד ור"מ דק"ק מיץ וכו' ומצ"פ לגליל לבוב", ומכאן ראייה שלא תמיד מוכיח הלשון "ומצ"פ" שפלוני מכהן בפועל במשרה מסוימת.

7. שו"ת שבות יעקב, חלק א' האלה (תס"ט), חלק ב' אופנבך (תע"ח).

רבים היו חושבים להם לכבוד גדול לרשת את כסאו. כאן נדון רק באחד מהם, ר' יונתן אייבשיץ מפראג, חכם ששמו הלך לפניו ואשר היה המועמד הרציני ביותר, גוסף על רבה של ברלין⁸. ר' יעקב יהושע, שבסופו של דבר היתה ידו על העליונה, הצדיק את בחירתו עד מהרה, בשנת תצ"ט, כאשר הוציא את החלק הראשון של מפעלו הספרותי "פני יהושע"⁹, ובכך תקע לו יתד נאמן בספרות פרשנות הגמרא.

המוניטין הרבים, שיצאו לו עם צאתו של ספר זה לאור, גרמו ודאי במידה רבה לכך, כי מקץ ימים מועטים, כאשר נפטר הרב הנערץ והמקובל ביותר של פרנקפורט, ר' יעקב כהן פופרש, נתלו בו עיגי בני פרנקפורט, ובשנת תק"א נתמנה בעל "פני יהושע"¹⁰ כרבה הראשי של הקהילה¹¹. סמוך לכניסתו לתפקידו בשנת תק"ב הודפסו בפרנקפורט שו"ת ר' יעקב פופרש, שהכילו חילופי תשובות עם ר' יעקב יהושע, והימנו יכולה להראות באיזו מדת הוקרה והערצה דיבר בשעתו, רבה הדגול המנות, על יורשו¹².

אם סבור היה הרב כי לאחר פגעי הזמן שעליהם סיפר, יזכה עתה בפרנקפורט לימי שלווה, לא היה אלא טועה, שכן מיד לאחר שקנה שביתה במקום זה, הביא עליו פסק של הלכה מחלוקת עם רבים מחכמי העיר. את נסיבות הבעיה הוא מתאר בעצמו: "ידוע שאין ליהודים פה כי אם רחבה אחת קטנה, ארוכה כמות שהיא מצפון לדרום, ונחלקה לשתי שכונות, אחת מצד מזרח ושכנגדה למולה מצד מערב ואין הפסק בין הבתים, כל שכונה ושכונה, כי אם במקומות מעט מזעיר. ויהיה כי ימות מת באחד מבתי השכונה, הוצרכו הכהנים להיות נעים ונדים ולזוז ממקום ולילך משכונה לשכונה שכנגדה. ואם ח"ו גם באותה השכונה ימות המת, אזי, לא ימצאו מנוח לכף רגלם, ללון לינה אחת ברחוב היהודים כלל, כי אם במקומות מעט מזעיר".

"פעם אחת קרה מקרה שהלכתי למצות הלויית המת, התאספו אלי כמה נכבדי הכהונה במעמד כמה לומדים, וענו ואמרו לי הכהנים, דרך סיפור דברים, מגודל הצער שיש להם מעגין זה. ואמרתי להם: מה הקול הרעם הזה? וכי אי אפשר לתקן על-ידי הפסקות חומות שקורין בראנד מויאר (= קיר מפריד)? או בשאר דברים שאפשר לתקן, לעשות ריווח בין הדבקים בגיגין וזיזין הבולטים... ואמרו לי שכל זה לא יועיל, מחמת שעדיין יהיו אסורים מחמת הביב שמתחת לארץ, בכל אורך השכונות... ובשמעי הדברים האלה הייתי משתומם ומתפלא בדבר זה, לפי שלא עלה בלבי שיהא בזה שום בית מיתוש, שתסוב הטומאה מבית לבית מדרך תחתית הארץ." כאן נכנס ר' יעקב יהושע לשקלא-וטריא נוקבת בהלכות טומאה, ומסיים: "ועוד תדע שכן הוא (היינו, "שלא יאומן לי כלל שיצאו אלו הדברים מפי חכם מובהק להחמיר"), דאם לא תאמר הכי, הגע בעצמך, שאם היו הביבין הללו נמשכין

8. השוה איגרת ר' נחמיה רישר, נדפסה ב"שפת אמת ולשון זהורית" (תקי"ב).

9. "פני יהושע אפי זוטרי, פנים מסבירות להלכה" לסדר נשים (אמסטרדם תצ"ט).

10. פני יהושע, הקדמה לסדר נשים.

11. "שב יעקב", פרנקפורט ע"נ מאין תק"ב, חלק א' סימן מ"ח, דף עח ג—פד ד.

משכונה זו לשכונה שכנגדה, כמו שנתברר לי אחר כך, שכן הוא באמת פה קהילתנו, אם כן אפוא היעלה על הדעת שיהיו הכהנים בני לוי גולין משכונה לשכונה, ולא תהא קולטתו לדירה לעמוד בתוכה, דיצטרכו לגלות עוד מעיר לעיר?"

כך טען הרב באותה שיחה אלא ש"אחר כך נתפרדה החבילה. ובמהלך הימים, תוך שנה-שנתיים מדי היותי פה, הפצירו בי הכהנים מאוד, אולי הימצא יימצא להם צד היתר בזה, עד שפעם אחת אסתייע מילתא, שאחר הכנסת כלה לחופה שכל המשפחה מצד החתן ומצד הכלה היו כהנים, וכבר היה טבחם טבוח ויינם מזוג ושולחנם ערוך, ובתוך כך מת תינוק אחד בתוך השכונה של מקום בית המשתה, וגם בשכונה האחרת היה מת אחר, בענין שהיה להפסיד כל סעודתם ולבלבל המשתה והשמחה, וכמעט שנתערבב משתה הנישואין, עד שהוצרכתי לפייס אבי הילד המת בשכונה ההיא, שיוציא את הילד מתוך אוהל לחדר אחד שהוא בחצר הפתוחה לאויר העולם. — וגם פעמים הרבה שהכהנים נעים ומטולטלים בלילי שבתות ומועדים, שהוצרכו לפרוש מביתם לבטל עונג שבת ומצות עונה."

"קיבלתי עלי להתבונן בזה לעתים ולפרקים ידועים, כשאגיע בספר משניות במס' אהלות, בכדי שאוכל לידע אם יש בה שום סברא קצת נוטה לאיסור, ואז אניח דברים כהויתן במקומן. אמנם האם שלא אמצא שום צד איסור כלל, אז אדע נאמנה שלא יצא הוראה מפי שום חכם מובהק." ר' יעקב יהושע ביקש לברר, מה היתה דעת חכמים בדורות קודמים על איסור זה, והנה "הגיד לי זקן אחד מופלג שגם המנוח הרב המאה"ג מוה' שמואל שאטין ז"ל אמר לו שאין יודע טעם לחומרא זו". ואמנם החכם הנ"ל ציין באזני אותו זקן משנה מסוימת, שלפי השערות, שימשה יסוד לאיסור הנ"ל. "וכשומעי הדברים הנ"ל נתתי שמחה בלבי: אדרבה נראה לי שמשם ראיה יותר לביטולו של האיסור"¹².

פסק זה של הרב עורר התנגדות רבה, אבל בגלל יוקרתו הרבה לא הובעה זו בגלוי. הוועד התייחס אליו, בכל הזדמנות, ביראת כבוד יתרה.

לפי תקנה ישנה משנת 1628 היתה צריכה להתקיים, בשנת 1742, בחירת ועד חדש, בחדש תמוז. אלא שבאותו זמן שהה בעיר הקיסר ועמו "שרים רבים ונכבדים הפרתמים ויועציו ואדיריו, והדבר ידוע שבשעת בחירת הפרנסים תמיד התרגשות רב ברחובות קריתנו, עד שנתוודע הדבר ליושבי העיר. ומעתה כל חכם-לב יבין וישכיל, שלעת כזאת לא נכון לבני עמנו להתראות באוושא מילתא (= ברעש גדול) ובהתרגשות, כולי האי ואולי יתעורר ח"ו על-ידי כך נתינת עין משונאית דתינו, יען כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב וגלה כבוד מישראל". הוועד החליט אפוא לדחות את הבחירה עד שיעזוב הקיסר את העיר ולהאריך עד אז את כהונתו של הוועד הנוכחי; אלא שתקנון הקהילה הנ"ל אסר על הפרנסים, תוך איום

12. השוה שו"ת מאמר מרדכי סימן נ"ו. [על בעל שו"ת זה השוה אויארבך, "ברית אברהם", עמ' 25 ואילך, הערה.] בכתב-יד שברשותי אני מוצא תוספת מעניינת המכילה דברי פולמוס חריפים מאת אלמוני נגד הפסק של הרב.

בחרם ושמטא, להמשיך כהונתם, למעלה משלוש שנים, בלי בחירות חדשות. לפיכך ביקש הוועד מן הרב לפסוק דין בעניין זה. תשובתו של הרב היא כדלקמן:

"אחר העיון הדק היטב לבי מבין מלשון התיקון הנ"ל שנעשה דרך פשר, עיקר הענין היה כדי להשקיט המחלוקת שהיתה בעת ההיא, לכן גזרו בחומר הנ"ל על מי ומי מהפרנסים שימלא לבו לעשות בזדון ובשאט נפש להחזיק הפרנסות יותר מהזמן שלושה שנים הנ"ל, בדרך אלמות או קשר מחלוקת וכיוצא בזה. מה שאין כן באונסא (= במצב חירום) דלא שכיח כי האי לא סלקא אדעתיהו (= מקרה מיוחד כזה לא עלה על דעתם), וביותר שענין ההרחבה אינו לזמן מרובה כי אם על זמן מה כמבואר, וכבר נתברר על-ידי פנקס הקהל ישן, שגם בשנים העברו, לפעמים הורחב זמן בחירת הפרנסים על חודש או ימים. סוף דבר הכל נשמע, שאין כאן לא גידוי ולא חרם ולא שמתא, מאחר שאין כאן שינוי מפני המחלוקת חלי, והרשות נתונה להרחיב זמן מה כפי שבא בשאלה. רק כדי שיצא הדבר בהיתר היותר נאות, זאת ועוד אחרת: שהוא דבר הנעשה במנין, וכל מילתא דמתעבדא בי עשרה צריכי עשרה אחריני למישפליה, וגם כדי לעשות זמן קצוב להרחבה הנ"ל, כשר ונכון הדבר לעשות כנסים לשם שמים, לפרסומי מילתא לברר כ"ג אישים כשירים על-פי הגורל מהקלפי וכנהוג, כדי שיהיה על כל פנים המנין מרובה ממנין הראשון (= בשנת 1628), והם יעיינו ויפקחו, ולמראה עיניהם ישפוטו בענין זמן ההרחבה, ואיך ומה להתנהג בימים שבינתיים, שלא יהא קהילתנו כבירה בלי מנהיג".

הוועד רשם לפניו תשובה זו בציון: "כל זה מפה הקדוש הרב הגאון אב"ד נר"י דקהילתינו"¹³. — בהתאם לכך נבחרו כ"ג אישים — ביניהם הרב עצמו ור' משה קן — ואלה קבעו את מועד הבחירות ליום א' הראשון לאחר צאתו של הקיסר¹⁴. לאור ההחלטה הזאת שבה מופיע הרב כשומר נאמן של תקנון-הקהילה הישן, ולאור אחדות-הדעות שבה קיבלו כל הנוגעים לדבר את ההחלטה, לא היינו מעלים על הדעת שעד מהרה תפרוץ בקהילה מחלוקת מרה, שפגעה בהשלכותיה, במשך שנים רבות, בכל תחומי חייה של הקהילה, ולבסוף עירבה גם את הרב עצמו, בתוך המערבולת. הלא היא המחלוקת בין סיעת קן לבין סיעת קולפא¹⁵.

כאשר סיעת קולפא, שרבים מנכבדי הקהילה השתייכו אליה, ביקשה לפשר בין חוקת הקהילה הישנה לבין ארגונה מחדש ברוח עממית, נתקלה בהתנגדותה של משפחת קן, שחלשה על מינהל הקהילה ועל האוכלוסיה, ולא קל היה לסלק

13. פנקס הקהל, קפ"ז ע"א.

14. שם, קפ"ז ע"ב. כ"ג האנשים היו: הרב, ר' משה בן ליב קן בינגן, מענדל דראך, מרדכי גלוגא, משה שייאר, מאיר ווירמש, יוסף בן יעקב קן, ועליגמן איטינגן, גומפריד בן יהודא ליב, יוסף קאסיל, יודא בן מענדלין קולפא, ליפמן בן ר' מאיר עלזוס, שמואל בן משה איטינגן, ליזר בן יעקב האוזן, אנשיל לאנדא, שמואל מניס, מאיר בן דוד האמיל, יוסף אלחנן בן יעקב רפאל, זלמן גייגר, יוסף שיף, נתן אנשיל, משה ניימרק ואנשיל בן ליב פלערסהיים.

15. השוה נספח א'.

את השפעתה משום שהיא עמדה על יסודות איתנים. ליב קן נדב בחייו נדבות רבות לקהילה, ובצוואתו הטיל על בניו לייעד עשרת אלפים רייכס-טאלר לקרן מיוחדת, שמן הרבית תשולם קצבה לתלמידי חכמים שישקדו על התורה בבית המדרש. בניו של הנדבן, בער ור' משה קן, מסרו בשנת 1736 סכום זה לקהילה וקבעו עם הוועד שהרבית 275 רייכס-טאלר בכל חצי שנה — תימסר להם. לשם הענקתה לחכמים שיוצעו על ידם ויאושרו על ידי הוועד. האחים קן רמזו שיש בדעתם להוסיף נדבות מאמצעיהם הפרטיים. זכרון דברים על הסכם זה כולל מליצות גבוהות על זכויותיהם של ליב קן ושל בניו ההגונים, למען קהילת פרנקפורט¹⁶, ואמנם היו בער ומשה קן אישים שכל קהילה היתה מתברכת בהם בכל עת. בעוד שבער קן היה תומך בעניים ביד רחבה, עומד לעשירים בעצה טובה ושתדלן נאמן לענייני הקהל, הרי אחיו ר' משה היה איש ירא שמים וגדול בתורה. ר' משה קן¹⁷ היה חתנו של ר' שמשון ורטהיימר, הרב הראשי המפורסם של וינה, שהיה מכובד מאוד על חצר הקיסר, ושכל הקהילות העירוניות של גרמניה התייחסו אליו בהערצה וביראת כבוד. ועם זאת הסתפק ר' משה קן במעמד של רב-ה"קלויז" בעיר מולדתו וכן החזיק ברבנות דרמשטדט. בתו של הרב הראשי מווינה, אשר בביתו היו נכנסים ויוצאים גדולי הדור, היתה מאושרת שנפל בחלקה לסייע בתרומותיה לתלמידי ה"קלויז" בפרנקפורט, ולספק מזון וכל שאר הצרכים לאלה שבאו להאזין לשעורי בעלה¹⁸.

מעלותיו התרומות של ר' משה קן, אופיו האצילי, פקחותו והתנהגותו העדינה, כמעט דיפלומטית, היו מכשירים אותו למלא תפקיד גדול בחיי הקהילה גם אילולא עמדו לו ייחוס משפחתו ולמדנותו. זכות מיוחדת נתגלגלה לידו, לא רק למען הקהילה אלא לטובת הציבור היהודי בקיסרות כולה. בפעילותו הנמרצת והזריזה בעניין התרמת ספרי התלמוד וסידורי התפילה, בעקבות הלשונות החוזרות ונשנות של יהודי מומר, שיגרו השלטונות הוראה חמורה אל ועדת הספרים לנקוט באמצעים נמרצים נגד מדפיסי ומו"לי ספרים אלה. התלמוד (הוצאת פרנקפורט ואמסטרדם) היה כבר מודפס, ועל כן נגזר לרכז כל העותקים שהשלטונות הנכריים יכלו למצוא ולסגור אותם בפרנקפורט על מנעול ובריה. היהודים ניסו לבטל את הגזרה על ידי איסוף נתונים מדויקים על אישיותו של המלשין. כפי שסופר לעיל¹⁹, חיו אז מומחים נוצריים מוכרים את דעתם, כי בתלמוד, וביחוד במסכת עבודה זרה, שעליה יצא הקצף, אין דבר שיש בו כדי לפגוע בדת הנוצרית. לפיכך היה חשוב ביותר, ובכך היה תלוי במידה רבה גורלם של הספרים המוחרמים, לברר מי הוא האיש הטוען את ההיפך. לאחר חקירות ממושכות עלה בידי היהודים לגלות

16. פנקס-קהל קפ"ג ע"א.

17. אשתו השניה היתה בתו של הסוכן בערמן מהנובר. היא נפטרה בשנת 1726. אשתו השלישית, לבית שפיאר, נפטרה בשנת 1758 (מימור-בוך). והשוה נספח א' לפרק זה, הע' 23.

18. השוה הפרק הבא, הע' 26. נפטרה בשנת 1724.

19. השוה לעיל פרק חמשה עשר ע"י הערות 64-65.

שהמלשין פאול כריסטיאן לא גתקבל בברלין לטבילת הנצרות, בשל "דברים שאינם כשורה", ונאלץ לנסוע לקיסטריין כדי לזכות לטבילה המיוחלת. כן נתברר כי מיד לאחר שכריסטיאן, שהמיר את דתו, קיטרג על יהודי פרידברג במארק ברנדנבורג לפני שלטונות קיסטריין, בשל "חילול השם". סמוך לכך נסע משם להאלה, ושימש שם כמרצה ללשון העברית, אלא שבסופו של דבר הודח ממשרתו כמורה לא יוצלת, כאדם גס ומחרחר ריב. כל זאת אישרו בכתב מטיף החצר ד"ר יבלונסקי בברלין ויועץ הקונסיסטוריה שארדן בהאלה. ר' משה קן ביקר אצל הנסיך הבוחר של מיינץ כשתעודות אלה בידו והרצה לפניו את תוצאת חקירתו, שנגלתה לעין כל, בצורה משכנעת כזאת, שהנסיך הבוחר הרים את קולו ואמר "איזה מנוול ורמאי הוא זה, שלחו מיד את המסמך הזה לווינה!" במהלך השיחה העיר ר' משה קן שהנסיך הבוחר יכול לראות כאן בעליל, שעדיין משגיח הקדוש ברוך הוא ברחמים, עלינו היהודים, שכן הכל מתגלה, "שמציקים לנו רמאים כאלה, ולכן יזאיל-נא הנסיך-הבוחר בחסדו לתת את ידו למען העניין הצודק". ובכך רכש את לב הנסיך לפעול לשחרור הספרים²⁰. אבל רק ב-1 באוגוסט 1753 הוחלט להחזיר את עותקי התלמוד ואת סידורי התפילה שהוחרמו יחד אתם — על אלה יצא הקצף בשל תפילת "עלינו" ומקומות אחרים. — שחרורם בא איפוא בעיקר בזכות השתדלויותיו הבלתי נלאות של ר' משה קן יחד עם חותנו, ר' שמשון ורטהיימר שהמציאו בשעתם את האמצעים הדרושים להדפסת הוצאה זו של התלמוד²¹, והם גם שניהלו בוריוזות רבה ובהצלחה, בשליחות יהודי אשכנז, את ההגנה על התלמוד ועל סידורי התפילה. לפיכך אין פלא כי לרב ה"קלויז" של פרנקפורט, השתדלן ר' משה קן, ששמו הלך לפניו בכל קהילות אשכנז, נודעה השפעה מכרעת בקהילתו הוא. איש שראה ארצות רבות, ר' מאיר קרשקש²² מפליג בשבחיו כשהוא מדבר עליו "השלם בכל הכתרים, בהפלגת התורה וברוב העושר ותפארת הבניה ומנהיג כל קהילתו הקדושה בכוח חכמתו, והוא רך בשנים, לא קם כמוהו בדורות הראשונים וגם האחרונים, ר' משה קן". אם נשווה אותו לגדנו, את אחיו בער ואת יוקרת זכר אביהם, יוקל לנו להבין שמשפחה זו²³ ניהלה את ענייני קהילת פרנקפורט במשך עשרות שנים.

בכתב המינוי שנשלח בשעתו אל ר' יעקב יהושע²⁴, צוין במיוחד ש"ה"ה המאהג"ל אב"ד דקלויז", היינו ר' משה קן, היה בין אלה שעשו למען בחירת הרב החדש, ואם כן היה זה מדרך הטבע, ששני החכמים קשרו ביניהם ידידות הדוקה. משפחת קן שחלשה על הוועד, היתה מכובדת מאוד על הרוב המכריע של הקהילה, ויחד עם זה היתה מחוננת בכל המעלות הדרושות להנהגת ציבור גדול כזה. ואם ניקח עוד בחשבון שמימי ר' מנדל בס לא ניתן לרב, על-פי כל המסורות וה"סדרים", להתערב בענייני המינהל, נבין שר' יעקב יהושע השאיר את הצד

20. איגרות ר' משה קן ואחרים בגנוז הקהילה.

21. [השוה לעיל פרק ארבעה עשר, הערה 7].

22. הקדמה ל"תשב"ץ" (אמסטרדם תק"א).

23. השוה נספח א'. 24. השוה נספח ה'.

המינהלי כולו בידי הוועד — היינו, באותה שעה, סיעת קן. ברם כל זה לא מנע שעל כל משגה של מינהלת קן היו שומרים טינה בסתר לבם גם כלפי הרב, ואכן, בלי ספק, נעשו משגים.

ר' שלמה בן אברהם גייגר, אדם בעל שאר רוח ובקי בכל חדרי ספרות ישראל, פרסם בשנת תצ"ח ספר בשם "כרם שלמה"²⁴ המפרש פסוקים מן התנ"ך ומאמרות של המדרש בעזרת הוזהר, כתבי האר"י ז"ל, הספרות המוסרית-הפילוסופית וספרות שו"ת, בקיצור מתוך ניצול כל מכמני הספרות היהודית, ולעתים בהצלחה מפתיעה, לפי טעם הדור. בשניגותו ומקוריותו ידע להסתייע בפרשנותו בכל שיטות הפלפול וה"חילוקים"²⁵, ולשלב בחידודי לשונו אפילו את הבעיות הפילוסופיות הרציניות והעמוקות ביותר.²⁶ הוא מביא אמרה מן הוזהר ששימשה כנראה גר לרגליו בלימודיו: "איכא בזהר מכל עץ הגן אכול תאכל, כולוהו ביחודא שריא (= כולם ביחד מותר לאכול), דהיינו אם היה אוכל גם משאר אילנות, לא היה נחשב לו לחטא, אבל על שאכל מעץ הדעת לבד, בזה חטא, דעשה פירוד למעלה וקצץ בנטיעות"²⁷. הוא עצמו קטף מכל העצים ומכל הענפים, לפיכך סבור היה שזכאי הוא להביא גם מספר ה"עיקרים" "מורה נבוכים" ושאר ספרים המדברים מאותן החקירות, ולהרצות רעיונותיהם כדרכו, בלשון השוה לכל נפש.²⁸ בתקופה ההיא סירבו רבני פרנקפורט לתת הסכמות להדפסת ספרים חדשים, ולכן לא מצאו כל תמיהה בכך שספרו של ר' שלמה גייגר היה מצויד בהסכמות של רבנים מקהילות אחרות.²⁹ אבל ארבע שנים לאחר שהופיע הספר ונתחבב על חוגים רחבים יצאה החלטה מאת הוועד כי במשך תשע שנים לא יעבור ר' שלמה גייגר לפני התיבה, באף אחד מבתי הכנסיות הגדולים, וכי "לעולם" לא יוכל להיבחר לפרנס, ואילו על ספרו תפורסם "הודעה" בבית-הכנסת. הטעם שניתן הוא שר' שלמה גייגר ועוד שניים מאנשי הקהילה, מרדכי גלוגא ושמואל משה כהן שוסטר — שנקנסו ב־39 זהובים ונידונו שלא להיבחר³⁰ — התנהגו בחדר-הקהילה "שלא כהוגן". אין אנו יודעים אם הפרנסים מצאו דופי באישיותו של ר' שלמה בלבד או גם בספרו, אבל ניכר שהעונש היה מכוון כנגד שניהם גם יחד, מכל מקום ידוע שעל הספר קפצו קוראים גם לאחר מכן³¹, והחלטה זו הוסיפה לשורות הבלתי מרוצים איש נוסף, משכיל ומיוחס³².

24. הומבורג פד"ה תצ"ח.

25. השוה במיוחד את השימוש בדרך "לשיטתו" בפ' ויגש, פסקה ב'.

26. השוה למשל בפ' כי תצא, ד"ה במדרש. 27. לפרשת בראשית, פסקה אחרונה.

28. כפי שהוא אומר בהקדמה לספרו, ערך גם "לקט עוללות" מספרים אלה.

29. מהור"ר שמואל הילמן ממנהיים, מהור"ר משה חאגין מירושלים ומהור"ר צבי המכונה הירש אויערבאך, רב-הקלויז בוורמס.

30. פנקס-קהל, קפ"ו ע"ב.

31. בעותק המונח לפני אני מוצא דברי הוקרה מופלגים שכתב הפרנס יצחק האמל בשנת תקמ"ג.

32. אשר לייחוס משפחתו, הוא מציין כאבי סבו את הרב המלומד ר' שלמה רוטשילד; אביו היה ר' אברהם גייגר ששימש כדיין ימים רבים. — הוא נפטר בשנת 1765.

ואכן מצב יהודי פרנקפורט היה בעת ההיא עלוב למדי, וראוי היה להם לשמור על אחדותם. המגבלות המעיקות, שבהן היו מכבידים על עסקי היהודים, מומחשות בעינינו מתוך הידיעה כי בעקבות תלונה של סוחר קמח נוצריים נאסר על היהודים להוסיף ולמכור קמח חיטין ברחוב היהודים. הוועד גרתם לעניין זה במרץ רב והביא אותו עד לבית-משפט החצר. אבל מ-1740, שנת התחלת המשפט, עד ל-1771, שנת סגירת התיק, עמד הסינט על דעתו: "אם אסור ליהודים על-פי חוק העירנות לסחור בפירות, יש להסיק מכאן שאסור להם גם לסחור במה שטחון מפירות"³³.

אף-על-פי שתקנת העירנות אסרה על היהודים (בסעיף 77) את המסחר בתבלינים וכיו"ב, ניתן להם בכל זאת לסחור, באין עוררין, בקפה, תה וסוכר. אולם כאשר היה ליהודי אחד מחסן גדול של סחורות אלה במלון "צום גולדנן שטרן", נאסר עליו גם מסחר זה, על-פי תלונת מתחריו. הפקולטה למשפטים בגייטנגן וכן סוחרים מאמסטרדם הגישו חוות-דעת מנוגדת, ואולם הגזירה עמדה בעינה: סוכר וקפה שייכים ל"ארומטה (= סמים)" ויש לשלול מן היהודים את המסחר בהם. כיון שהוועד נתקל תמיד בטענה שהחוק הישן אינו נותן רשות לכך, ביקש — כמובן תמורת מס חדש — להשיג רישיון חדש למסחר זה, אך הסינט לא ניא את לבקשתו³⁴.

גם מן התלמוד ומסידורי התפילה של היהודים עדיין לא הוסר הקטרוג, אבל כל זה לא מנע מן הסיעות המנוגדות להמשיך במחלוקתן. בשעת שאופוזיציה חזקה, המורכבת מנעלבים ומקופחים, ונוסף עליהם בעלי רצון כן מאנשי הקהילה, ששאפו לשיפורים במינהל, התארגנה למערכה מתוכננת וכבר יצאה לפעולה בשם סיעת קולפא. אנחנו רואים שהוועד קיבל בשנת 1749 החלטה, שודאי היה בה כדי לעורר שוב התמרמרות בלב רבים, שאיש לא ייבחר למשרת פרנס, שאין לו התואר "חבר", שהיה כרוך במידה מסוימת של למדנות³⁵.

בשנת 1750 כבר אכלה אש המחלוקת בכל פה. בזכרון דברים מאותה שנה נאמרים הדברים דלקמן:

"בהיות שנתעורר בקהלתינו קצת אנשים בעסק עשית גוברים ותיקונים בקהילה יצ"ו, ועשו קשר ביניהם, ולאחר שהמציאו עצמם אנשי אמת לתווך שלום, הן הדברים המבוארים להבא, שהתרצו הצדדים את עצמם לקיימם בכל חוקף ועז, וזה יצא ראשונה:

א. הקהל והרב מבטיחים ורושמים בפנקס הקהל "שלא יענשו הקהל או הגוברים אותן אנשים אשר היו בקשרים של שני צדדים, הן בממונם, הן בכבודם, או בשום

השוה נספח ב'. בשנת 1723 היה כבר פרנס. בין ידידיו הוא מציין במיוחד את "השתדלן רב המעש" מיכאל מאי ואת שלושת בניו של זה: יעקב, גבריאל ואהרן לוי מאי, שפעלו הרבה למען הוצאת ספרו. ברם לאחר שספג הגאון עלבונות אלה, זכה להתמנות לדיין.

33. גנוך הקהילה היהודית בפרנקפורט, מסמך מס' 95.

34. שם, מס' 96. 35. פנקס-קהל, ק"פ ע"ב.

- דבר שיהיה להם ולזרעם עד עולם, מחמת הקשרים שהיו עד היום, ולא יזכרו ולא יפקדו הן מקישור הנ"ל ומכל מה שנעשה בעסק זה".
- ב. הגובים הנוכחיים: בער קו, זיסקינד שטערן ואחרים, נשארים בתפקידם עד שנת 36 תקי"ג, ואילו באותה שנה יש לבחור בגובים החדשים על-פי התקנות החדשות.
- ג. הגובים, שאר חברי הקהילה ואף ה"מורנו" לא יהיו נוכחים בישיבות הוועד 37.
- ד. ועדת המעריכים תיקבע לפי ההסדר החדש.
- ה. עד לחמשה-עשר בשבט של אותה שנה יש להשלים את התקנות החדשות. ניסוחן תוטל על ועדה שתהיה מורכבת כדלקמן: כל אחת משתי הסיעות בותרת שני גבאים ושלושה חברי קהילה. אולם אסור שיהיו "מורנו" בין שלושה בני-קהילה אלה. כל אחד מחמשת נבחרים כל צד יכול להצביע ולחוות את דעתו לטובת הקהילה דרך חירות. אבל אסור להקדים לשיחה זו התקשרויות או הידברויות. לא תהא הצבעה מלוכדת של סיעות אלא כל אחד יתן את קולו על-פי השקפתו-הוא. נוסף על כך יש לצרף להם שמונה מבני הקהילה שרכושם מוערך ב-2000 זהובים ומעלה ושיקבעו על-ידי הקלפי (= הגורל). פרט לשמונה-עשר אנשים אלה נמנה גם הרב על הוועדה 38.
- ו. "ולפני בעלי תקנות הנ"ל (יהיו מונחות) התקנות ישנים, ולהם רשות להוסיף ולגרוע ולחדש" 39. את הטיוטה יש להמציא לידי הרב ותירשם בפנקס-הקהל בחתימת ידו של כל חבר בוועדה. אם אחד מחמשת חבריה של אחת הסיעות לא יוכל להיות נוכח, רשאית אותה סיעה לבחור חבר אחר כמחליף לו; אלא שגם כאן אסור לבחור באחד מ"מורנו".
- ז. "כי יהיה ריב בין איש לחבירו באיזה אופן שיהי, הן בדיני ממונות או בשארי דברים, ואחד מן הצדדים (רוצה לברר אותו לפני בית-דין), אזי מחויבים הקהל (לקבוע) מתוך הקלפי שלושה (אנשים שרכושם מוערך ב-5000 זהובים ומעלה), וזה יהיה עד ברירת פרנסים הבע"ל".
- ח. "היום הניחו שני הצדדים את הקשרים שלהם ביד אדמ"ו הגאון נר"ו, עפ"י אופן שלאחר גמר התקנות חדשים בי"ד כנ"ל, יהיה הגאון אב"ד נר"ו דן בשריפה השני קשרים הנ"ל, בפני הפרנסים ומנהיגים וזיסקינד שטערן והר"ר מיכל שפיאר והר"ר ראובן שייאר והר"ר דוד קולפא יצ"ו".
- ט. "מחר יוכרז בשני בתי כנסיות ישן וחדש, שבאם יש לאחד מהשני צדדים שום קשר אחר בענייני כלל הקהילה, או מי שיודע שום רמז או רמיוה שיש עוד אי איזה קשר כנ"ל, אזי מחויב להודיע תוך מעת לעת, להגאון אב"ד נר"ו ולהשני
36. לפי קראקאואר: אדר.
37. נראה שיש בכך משום תגובה על ההחלטה של השנה הקודמת, להוציא מן הישיבות את אלה שאין להם תואר "חבר".
38. כראשי הסיעה האחת נזכרים ראובן שייאר ודוד קולפא.
- [39] קראקאואר מוסיף: "על-פי רוב הדעות".

גבאי קהל, (והנמצא חייב) על זה יהיה מוחרם ומגודה, מובדל ומופרש מכל קדושת ישראל, בלי שום התרה שבעולם, והנזהר — תבוא עליו ברכה" ⁴⁰.
על תסיסות אלה בתוך החיים הפנימיים של הקהילה, שהכבידו יותר ויותר על פעילותו של הרב, נתווסף מאבק עז, שהוא ראה הכרח לנהל למען כלל ישראל. כבר רמזנו על התנועה שנתעוררה עקב הופעתו של שבתי צבי, ראשיתה בהכרזתו שהוא רואה עצמו כגואלו של ישראל וסיימה בקבלת האיסלאם על ידו. מן הרושם העצום שעשתה הופעתו ניתן להסיק, מכל מקום, שהוא היה אישיות בלתי רגילה, אדם שכל רואיו נתפסו לקסמו ולעוצם השפעתו, אבל מסתבר שפעלו בתנועה הזאת שאין להכחיש את חשיבותה, גורמים נוספים, לבד מאישיותו של ההוזה מאיזמיר, שכן אף לאחר סופו העלוב נשארו חסידים נאמנים לרעיון שהוא דגל בו, ואם כי ייתכן שנפלו ממבשריו הראשונים באומץ ובגילוי לב, לא נפלו מהם בשום אופן בדבקות ובלהט אמונה.

דבר זה היה ידוע ולפיכך נטו הבריות להעלות על כל מי שהתמסר ל"קבלה-מעשית" את חשד השבתאות. שום למדנות ושום מעמד בין גדולי התורה לא יכלו לשמש תריס בפני חשדות אלה. במיוחד עקבו אחרי ר' יהונתן אייבשיץ, שירש את משרתו של ר' יעקב יהושע במיץ, לאחר צאתו של האחרון לפרנקפורט. הלה התבטא כבר אז נגד בחירתו של ר' יהונתן, ואולם משנבחר בכל זאת, שוב לא דיבר על העניין. אפילו לאחר שראה ב"זכרונות-הדברים" של רבנות פרנקפורט רישומי דיונים, שמהם נראה לו ברור שאלה שנחשדו בשבתאות מנו את ר' יהונתן בין אנשי שלומם, הוא מסר על כך בסוד לידידו ר' שמואל הילמן (אז במנהיים) ⁴¹. לר' יהונתן היו ידידים רבים בפרנקפורט, ביניהם גם ר' משה ראפ, אך מעולם לא שמע איש מפי הרב הערה מעליבה כנגד ר' יהונתן, ולא עוד אלא שבאחד ממסעיו ביקר ר' יהונתן בביתו של הרב ונתקבל על ידו בסבר פנים יפות ⁴². בינתיים נעשה ר' יהונתן רב ראשי לקהילות אה"ו (הקהילות המאוחדות של המבורג, אלטונה וונדסבק) והגיע לפרנקפורט כדי לנסות להשכין שלום בין הסיעות המתגורשות גם בהודמנות זו לא נפגם, לפחות באופן חיצוני, יחסו אל ר' יעקב יהושע.

אין להתעלם מן העובדה כי בסתר לבו היה הרב משוכנע כל הזמן, כי לפנים נתפס ר' יהונתן לתורת נביא השקר, אלא שהניח שבינתיים חזר אל התפיסה האמתית של היהדות. והנה חל מפנה הן באלטונה והן במיץ, מקום שם נתמנה כרב אחריו, דווקא האיש שחשד בו יותר מכולם, ר' שמואל הילמן. נתגלו כמה קמיעות שלפי טענת מקטרגיו יצאו מתחת ידי ר' יהונתן והם שעוררו מחדש את

40. על החתום באים: בער המבורג, זיסקינד שטערן, יוסף שוסטר, אברהם ואהל, ש. בנדיט שייאר, דוד קולפא, אנשיל גאנז, ליב שייאר (פנקס-קהל ק"צ ע"א וב'). — [הערה המתרגם: הקטעים הבאים במרכאות מובאים כלשון המקור, מה שנאמר במקור ביהודית-אשכנזית, תרגמנו בסוגריים].

41. השוה "שפת אמת ולשון זהרית", איגרתו של ר' ש. הילמן.

42. גם במכתב המעניין שמוסר הרב ד"ר אויערבך (Geschichte der Israel, Gemeinde Halberstadt, עמ' 192), לא סופר אלא על עלבון שספג ר' יעקב יהושע.

החשד הישן נגדו. קמיעות אלו, שנועדו לחולים ולנפגעים בכל פורענות שהיא, היו מורכבות מנוסחאות קבליות ומצירופי אותיות חידתיים. קמיעות מעין אלו היו נפוצות גם בעבר, ומלכתחילה היתה תכליתן, מן הסתם, רק לחזק את לב האומללים שנשאו אותן בבטחונם בה', על-ידי פסוק מתהילים או משאר כ"ד הספרים שנחרת בהן והמבטיח סייעתא דשמיא⁴³. לימים נתווספו נוסחאות קבליות, אבל איש לא נהג לבדוק את תוכנו, שהרי הרבנים וכן מה שניתן לכנות "ציבור תופסי התורה הרשמיים" לא עסקו, בדרך כלל, הרבה ב"קבלה-מעשית". מה שאין כן לגבי הקמיעות שיוחסו לר' יהונתן: אלה היו עשויות לאשר את כל החשדות שהיו קיימים נגדו. ואפשר לתאר את הרושם שעוררה העובדה, כי תוך פיענוח נוסחי הקמיעות על פי אלפא-ביתא סודי, השכיח בשימוש המקובלים, ייתכן, בכל אופן, פיתרון, לפיו מכונה שבתי צבי כ"משיח" כמתווך ומסייע. עתה ביקש ר' שמואל הילמן רבה של מיץ, מר' יעקב יהושע לצאת למלחמה נגדו, אמנם לא על נקלה נאות הלה לקריאה זו. כאשר ביקר אצלו בפרנקפורט למדן מכובד אחד⁴⁴ וקרא אל הרב הישיש: "איך אפשר להחריש נוכח מעשים כאלה", השיב לו הרב: "ומדוע מחרישים אחרים?"

בינתיים פשטה השמועה על הקמיעות שנמצאו במיץ והגיעה לאלטונה, מקום שם נתלקחה המחלוקת בכל עוזה. שם התגורר ר' יעקב עמדין, תלמיד חכם גדול ואדם תקיף ואלים, שירש מאביו המפורסם, ר' צבי אשכנזי, רבה הראשי של אמסטרדם, את השנאה הלוהטת לכל מה שנדף ממנו ריח כלשהו של שבתאות, והוא שפתח במערכה נגד ר' יהונתן. הוא דיבר על לבו של ר' שמואל הילמן, שבלאו הכי היה מוכן ומזומן לכך, לנקוט צעדים נמרצים⁴⁵. אולם כולם היו מהססים וממתנים עד שר' יעקב יהושע ישמיע את המילה הראשונה בעניין. גם פרנסי אלטונה (ור' יהונתן עצמו) פנו אליו בהתקפות חריפות על ר' יעקב עמדין וטענו שהקמיעות הפסולות אינן משל רבם. אז כתב ר' יעקב יהושע אל רבה של מיץ שאם כי עתה נתחוויר לו העניין די צורכו, הוא מבקש בכל זאת למסור לו את העובדות המוכחות שהן נעלות מכל ספק. ובסיום מכתבו הוא אומר: "ואחר שיגיע בירורי הדברים ע"י רפ"מ אזי אאזור חלצי לקנאות קנאת ה' צבאות ולא אשא פני איש, והנני הנני בכל לבבי ובכל נפשי להעמיד הדת על תלה, וה' יהי בעזרתנו,

43. קמיעה אחת פורסמה בפרנקפורט בשנת 1731 בהערת-המבוא שר' שמואל הביא אותה מקראקא והמליץ עליה בפרנקפורט. היא נקראה "קמיעת-הנשר" והיה בה ציור של נשר פורש כנפיים, שהיה עשוי כולו מפסוקים. היות והיא היתה מיועדת, כפי שנאמר במפורש, ליולדות, יש להניח שהכוונה היתה לרמוז אל הפסוק: כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף (דברים ל"ב יא).

44. ר' מרדכי הלברשטדט, רב בדיסלדורף, בעל שו"ת מאמר מרדכי, השוה מכתבו במחלוקת אייבשיץ אל ר' שמואל הילמן.

[45] על מאבקו נגד תנועה זו ונגד ר' יונתן השוה Löwenstein, Kurpfalz עמ' 200.

ולהמתחיל אומרים לו גמור, שעל רפ"מ מוטל הדבר להודיע גם כן לשאר חכמי דורינו" ⁴⁶.

לעומת זאת פנה אל ר' יהונתן בעל פה וגם ביקש ממנו באמצעות ידידים משותפים, להודות בטעותו ולחזור בו ברבים. בכך ראו הן בהמבורג והן בפרנקפורט ששם היו לר' יהונתן ידידים רבים, נקיטת עמדה מפורשת כנגדו. שניים מנכבדי פרנקפורט, ר' זיסקינד שמואל שטערן ור' ליב שייאר, שהיו קשורים עמו בקשרי משפחה, כתבו אל ר' יהונתן ב"א ניסן תקי"א ⁴⁷: "רע ומר עלינו המעשה אשר נעשה ועמל אשר יצא מתחת יד אב"ד נר"ו, והיתה משלוח ידו למרות עיני כבוד מ"ו מבלי גילוי אוון שום אדם, ובלי דעת ורצון כל בני עירנו... ושלחנו לאב"ד דיין אחד להודיע לו כי היטב חרה לנו על דברך, ושלא יעשה בזה עוד מאומה, באשר שלא לבד שהוא נגד דעת הקהל יצ"ו בכלל, כי אם אף נגד כל דעת ידעי תורה מבני עירנו... ודרך כלל הנני מבטיח לאדמ"ו נר"ו שנעשה עוד להבא כל טעדיקי דאית למעבד לטובתו... נאום אהו אשר ברצונו ידלגו על ההרים" ⁴⁸.

בינתיים נתגלו גם בפרנקפורט קמיעות רבות שמוצאן מר' יהונתן ונתברר שעיקר תוכנן של כמה מן הקמיעות של מיץ הוא מדוקדק בלשונו. עתה שוב לא ידע ר' יעקב יהושע מנוחה. ידוע ידע שאם יתגרה עתה מלחמה עם ידידיו רבי ההשפעה של ר' יהונתן, יערער עד היסוד את עמדתו בפרנקפורט, שהתמוטטה כבר בלאו הכי, אבל הוא ראה מלחמה זו כמלחמת מצוה, שאינו בן חורין להיבטל ממנה, ולכן כתב לרבה של אלטונה מכתב רב רושם בו אמר:

"עד הנה לא פסקה האהבה שבינינו ורחמינא ליה כותי (= ואני אוהב אותו כמוני), אבל מה אעשה שהשמים ביני לבינו, וכל עיקרי יסודי הדת והאמונה חוצצים בין שנינו ובין הקיר, אשר עליית בית ישראל נשענת עליו, כאשר הודעתיו נאמנה זה כמה שנים... לא די שלא שמע לעצתי להשקיט המחלוקת, ולא עוד אלא שהוסיף להגדיל המדורה בלכתו אחרי עצת נערים... העבר אין והעתיד עדיין במקומו עומד. בבקשה ממנו הכיר בוראך ואל יעלים עינו ולבו מדרך אמת, והמאוס שבדרכים טוב להודות לה' ולזמר לשמו עליו... וכבר מצינו גדולים שטעו בענין זה וה' יכפר בעדם, וקצת מהם הודו ולא בושו וזכו להשיב רבים מעוון הזה... ובזאת יהי לבו נכון ובטוח, שכל מגמתי ורעיוני הכל לטובתו, בלי שום פניה בעולם ח"ו. ובאשר שההכרח לא יגונה, שבאם ח"ו לא יתן מקום לדברי אלה שהוא בדרך עצה ואזהרה אחרונה, אזי יהי מההכרח להודיע ולפרסם הדבר לכל אחינו בני גולה, וביחוד לכל גאוני חכמי דורינו שבכל מדינה ומדינה הקרובי והרחוקי ואיי הים, כי איככה אוכל לראות באבדון הדור ח"ו בימינו...

46. שפת אמת ולשון זהרית, איגרת ראשונה של ה"פני-יהושע".

47. השוה נספח א'.

48. לוחות עדות, דף ט' ע"א.

ובטוח אני בחכמתו, שיתן מקום לדברי וישמע חכם ויוסף לקח ויטה אָזְנוֹ לשמוע דברי אלה הנאמרים באמת וביושר לבבי... "49.

אולם מכתב זה שהיה עשוי בהחלט לעשות רושם עמוק על מקבלו, הודפס והופץ מיד ברבים, ללא ידיעתו של ר' יעקב יהושע, כנראה על ידי אנשים שביקשו למנוע שר' יהונתן יחזור בו מדעותיו ולהביא לידי מלחמה בכל מחיר. מובן שמעשה זה גרם כי למכתב היתה ההשפעה ההפוכה. מן הצד שכנגד נעשה משגה גדול עוד יותר. באותו יום שבו כתב בפרנקפורט ר' יעקב יהושע את המכתב הזה, הטיל בלובלין מרא דאתרא, ר' חיים, תלמיד ר' יהונתן שנאמנותו העבירתו על דעתו, חרם על כל יריבי רבו. עתה הפכו מתנגדי הקמיעות למותקפים. בראש איגוד קהילות פולין, "ועד ארבע הארצות" המפורסם, עמד אז ר' אברהם מליסא. ממנו דרשו עתה כמה מרבני אשכנז "לייסר" את רבה של לובלין. ר' שמואל הילמן איים שאם ימאן לעשות כן, "ינעלו" יהודי אשכנז את "הדלת" לפני יהודי פולין שיבקשו מהם עזרה. ר' יהושע העשל משוואבאך איים למסור למלך צרפת שאזרחים פולגיים מעיזים להטיל חרם על אזרחים של מיץ. בעקבות זה דוכא אמנם התרם מלובלין, אך בקהילות אחרות, ובראשונה בניקולשבורג, חודש והורחב על כל אלה שנמנו עם יריביו של ר' יהונתן.

הרב הישיש לא היה יכול עוד לעמוד בכל אלה. כשהוא מותקף מבחוץ ועתה מסוכסך גם בתוך קהילתו עם רבים מאלה שהיו לפניו ידידיו, הוא החליט לעזוב לפי שעה את פרנקפורט. ברם החלטה זו היא שהחזירה לו את מלוא חופש הפעולה, שכן עתה היה פטור מכל התחשבות באחרים. הוא כתב שני מכתבים, האחד אל פרנסי מיץ, בו קרא להם להישאר נאמנים למרא דאתרא שלהם, ב"מלחמת-מצוה" המוטלת עליהם, ואת השני — אל ועד הקהילות המחוברות עם אלטונה, ממנו ביקש לקרוא אל ר' יהונתן למסור את המחלוקת להכרעת בית-דין של חכמים, והוא מסיים במילים: "כדגא תימרון לי": אם צאית צאית, ואם לאו מגלינא עלה טובא להראות בעליל את צדק ויושר מפעלי, ולא יהי לו לרצון ולתפארת"50. שני המכתבים נכתבו ביום ו', כ' אלול תק"י; למחרת, ביום השבת, נפרד מקהילתו וביום א' נסע. היה בדעתו לעלות לירושלים ולבלות את שנותיו האחרונות בארץ הקודש, הרחק מקרבות ותלאות. אך המערכה עדיין היתה צריכה לו.

לעתים שהה עוד לשעה קלה בפרנקפורט, אך על הרוב נמצא באופנבך או במנהיים, לאחר מכן שהה זמן ממושך בוורמס ושוב באופנבך. ואולם את המערכה נגד ר' יהונתן המשיך.

הוועד באלטונה כתב אליו — ידידו חנוך האלה בפרנקפורט קיבל את המכתבים שהגיעו עבורו והעבירם אליו — בלשון מתגרה ומעליבה. ר' יהונתן חיבר מכתב אליו, שהיה גדוש הקנטות ועלבונות עד כדי כך, שהוא עצמו נרתע מלהמציאו לידי

49. "שפת אמת", מכתב זה נדפס בכ"ח סיון, אבל, כפי שנמצאנו למדים ממכתבו של ר' יעקב יהושע אל פרנסי אלטונה, נכתב כבר ב"א סיון ונועד למסירה לידי ר' יהונתן.

50. שפת אמת ולשוו זהורית.

של יריבו הישיש. אך התלמידים השלימו את שהחסירה אגירות דעתו של רבם. ר' יעקב יהושע, כיון שנוכח לדעת שהצעתו שהציע לוועד קהילת אלטונה ולרבה נדחתה, החליט — ולא היה צורך בפגיעות אלה בכבודו, כדי להניעו לכך — לפעול פעולה נמרצת. יחד עם רבני מיץ ואמסטרדם הטיל עתה חרם על מחבר הקמיעות שנמצאו פסולות. ואולם גם בלשון החרמה זו לא נזכר שמו של ר' יהונתן, כדי לתת עדיין סיפק בידו לחזור בו. מלך דנמרק הגן אמנם על ר' יהונתן, אבל החרם שהוכרז על ידי אנשים נכבדים כאלה, עשה בכל זאת רושם עמוק.

אפילו ועד שלוש הקהילות, שכתב קודם לכן מכתבים יהירים ומגרים כאלה אל ר' יעקב יהושע, פנה אליו בשנת 1753 בבקשה לבטל את החרם על ר' יהונתן, הואיל והמלך אסר להזכיר עוד מכאן ואילך את עניין הקמיעות. על איסור זה של המלך אנו מוצאים — עד כדי כך כבר עורר העניין התעניינות בחוגים רחבים — בעתון פרנקפורטאי⁵¹ מיום 26 בדצמבר כתבה מאלטונה בזו הלשון: "סוף סוף הגיעה לסיומה המהומה והמחלוקת הממושכת, ששררה בשלוש הקהילות היהודיות, כאן, בונדסבק ובהמבורג בשל רבן הראשי, שהרוב צידד בו ועמד לימינו. שכן הוד מלכותו מלך דנמרק החליט לצוות לחקור את הריב הקירה מדוקדקת. לבסוף יצאה פקודה מקופנהגן ב-6 בנובמבר, שכל אותה מחלוקת שנתעוררה עקב כתיבתן של קמיעות, שבה הרב הנ"ל לא רק, שהצדיק עצמו על-פי גסיבות העניין, אלא גם יכול היה להסתייע בחוות דעתם של כמעט כל בתי הכנסת והתכמים של היהודים, תהיה בטלה ומבוטלת, שהרי אין בה אלא שנאת-חנם בלבד. לפיכך מצא הוד מלכותו לנכון לדכא אותה, לגמרי ובבת אחת, בצירוף איסור נמרץ, שלא יהיו איש ללבבות או לחדש את המחלוקת להשמצת הרב הראשי, בכל אופן שהוא, שכן גם בהזדמנות זו נר לרגלנו היתה מנוחתה של הקהילה; לפיכך נצטווה גם האדון הנשיא-העליון לדאוג מכוח תפקידו לכך, שהרב הראשי יישבע כאן שבועת אמונים לפני בית-המשפט העליון, כדוגמת אבותיו.

הפקודה המלכותית דלעיל נקראה ופורסמה ב-17 בחודש זה להשקטת כמעט כל הקהילה היהודית, בבית-הכנסת הגדול דכאן, ולאחר מכן בשבע באמת ב-11 לחודש הרב הראשי הנ"ל, לפי התקנות, לפני בית-המשפט העליון דכאן, את שבועת האמונים"⁵².

ברם נראה שהאיסור מטעם המלכות לא השפיע לטובה דווקא על מהלך הרוחות, שכן נציגיהן הרשמיים של שלוש הקהילות ראו לנכון להתייצב כמבקשים לפני אותו איש שמקודם התייחסו אליו בזלזול ובבוז. ר' יעקב יהושע ענה באיגרת, אשר ניסוחה המתון נבדל לטובה מתשובותיהם של חבריו רבני מיץ ואמסטרדם, שגם

51. Frankfurter Postzeitung, שנת 1753.

52. באותו נושא פחות או יותר, כותבים מקופנהגן לעתון Frankfurter Journal (1753) ב-23 בדצמבר 1753, והפעם באה התוספת "מכאן משתמע שמה שהודיעו עד כאן עתונים מדיניים ומלומדים אחרים בעניין, אין לו כל יסוד".

אליהם פנו. הוא כותב: "צעדו של מלך דנמרק, הראוי לכל ההערצה, בשל יחסו הידידותי אל היהודים, ביחוד בימי הפורענות, צריך ודאי להתקבל בחיוב, ואילו ר' יהונתן ראוי לגינוי חריף מאוד, דווקא משום שגנב את לב המלך, בהודיעו כאילו כל תלמידי החכמים מצדדים בו. הוא תובע להביא את הענין לשיפוטו של בית דין רבני. באם יזכה אותו בית-דין זה יבקש הוא — ר' יעקב יהושע — את סליחתו ויעניק לו את כל הכבוד המגיע לו. ואם לאו — יהיה צורך להסביר למלך דברים כהווייתם, והלה, ברוב אהבת-האמת שלו, ודאי יכיר בצדק. עד אז אפשר מכל מקום להתיר לחברי הוועד לקיים גם להלן מגע רשמי עם הרב ולערוך את התפילות יחד עם נאמניו.

בית-הדין, עליו התפשרו אחרי משא-ומתן ממושך — ר' יהונתן הציע במכתבו אל ר' יעקב יהושע משנת 1754 את רבני גלוגא, ליסא וברלין — לא רצה לקבל על עצמו את תפקיד השיפוט הקשה והמביך. שהרי אנשים כערכו של ר' יחזקאל לנדא, שנקרא בינתיים כרב ראשי לפראג, אנשים שהיו מלאי הערצה לאישיותו של ר' יהונתן וללמדנותו*⁵², הכריזו שיש לראות את הקמיעות כשהן לעצמן, היינו לולא ידענו מי הוא מחברן, בלי ספק ולכל הדעות, כמעשי מינות שבתאית, ועתה היו צריכים לשבת לדין אנשים חכמים ובעלי מצפון, בלא משוא פנים, ולדון לפי חומרת הדין על כתבים, שבלא התחשבות באישיותו של מחברם, לא היו צריכים, לדעת ידידיו, לידון בכלל!

משנפקד מקומו של הרב, החריפה בתוך הקהילה המחלוקת בין סיעותיהם של קן ושל קולפא, שנתנה את אותותיה בכל מערכות חיי הקהילה, בכיוון שהיה בו משום פגיעה חמורה ביותר בכבודם של התושבים היהודיים.

משיצא הרב, בחר הוועד בר' משה ראפ כדיין והפקיד בידו תפקידים ששיוו לו כעין מעמד של מחזיק ברבנות. אולם חסר היה איש שעשוי היה, על-ידי התערבותו-תיווכו, למנוע התנגשות גלויה בין הסיעות המתגוששות. עם זאת הרב הישיש סרה מן הקהילה הסמכות, אשר נכחה ראו הצדדים היריבים עוד צורך להלביש את מעשי האיבה שלהם באיצטלה מהוגנת כלשהי. רק עתה נקרא דרור לכל היצרים, וגם אחרים סברו שעתה הגיעה שעתם לנגח את ההנהגה בכל הבא ביד. שכן כלום יש מונופולין לאנשי קן ולאנשי קולפא על חרחור ריב ומדנים? וכך מצינו שככל שהדעות היו מחולקות בכל עניין ועניין, ככל שהכחישו אלה את מה שטענו אלה, הרי בדבר אחד מאוחדים היו בעצמותיהם אל הסנט: משנסתלק הרב, הרי כל מידה טובה ירדה פלאים בתוך הקהילה. נראים הדברים שהודאה זו תרמה הרבה לכך שעד מהרה קיבלה סיעת קולפא, שמעולם לא היתה לה טינה על אישיותו של הרב, את הצעת סיעת קן לקרוא אל הרב שיחזור אל הקהילה. ורק התייבה את הסכמתה בכך, שלפני שובו של הרב יושלמו התקנות החדשות כדרישותיהם. לאחר שהודיעו לו על הסכם זה, חזר הרב בשנת 1753 בפרוס הפסח לפרנקפורט ושם הוליכו אותו ידידיו אל דירתו, שבימי העדרו נעלה על-ידי הוועד. הם הניחו כי

[52*] השוה דרשות הצ"ח (ווארשא 1897), הספד ב'.

בשבת הגדול ידרוש הרב בבית-הכנסת. אולם אך נפוצה השמועה על שובו של הרב, השיגה המפלגה הנגדית את כינוסה של ישיבת ועד, שבה הוחלט לאסור על הרב לדרוש, שכן התקנות עדיין לא הושלמו ואם כן, לא הגיעה השעה לפי ההסכם שהרב ישוב אל תפקדו.

כדי לא לפגוע בכבוד הרב, התחייבו שני פרנסים, ר' דוד אהרון פלעש ור' גבריאל וורמס, שגם בלא הודעה רשמית על ההחלטה המעליבה לא ידרוש הרב, ונתנו על כך ערבון בסך 1000 זהובים והרב עזב שנית את פרנקפורט. עתה הוזרזו ידידיו בהכנות לחיבור התקנות אשר בהשלמתן היתה תלויה שובו של האיש הנערץ, ובשנת 1754 הושלמו סוף סוף התקנות. הוועדה שעבדה אותן היתה מורכבת מ-12 ה"בנאים": זעלקלין היידלברג, נתן אורזל, הרץ מיכאל, זיסל קולפא, מאיר וורמס, ליזר לייטר, יוסף האנויער, שמואל גאנז, גבריאל וורמס, אהרן פלעש, אברהם שטיבל ומ-21 אנשי הקהילה שהועלו ב"קלפי" מתוך שלוש דרגות-המס⁵³.

התקנות המכילות 136 סעיפים, מקיפות את כל ענפי חיי הקהילה. חלקים ניכרים מהן יכולים להיחשב כוויתורים לתנועה האופוזיציונית שנאבקה עליהן שנים רבות. כגון סעיף 27: "הגזברים חייבים לתת דין-וחשבון מדי שלוש שנים" שכן ביקורת שנערכה מטעם הממשלה, על-פי דרישת האופוזיציה, העלתה שאמנם איש מן הגזברים המותקפים לא חטא בזדון, אבל מחמת אי סדרים בהנהלת החשבונות חלו בהם שיבושים רבים. סעיף 98 מסדיר את בחירת הרב וקובע בין השאר כי צריכים להשתתף בה לפחות 40 מחברי הקהילה, ביניהם צריכים להיות הפרנסים, הגזברים, שני מורנו או "ראשי הדיינים", נציגי הנהלת בתי החולים וחברי-קהילה הנבחרים מבין שלוש דרגות-המס. שלוש דרגות אלה נקבעות כדלקמן: (א) עד 3000 טאלר, (ב) 3000—8000 טאלר, (ג) למעלה מ-8000 טאלר⁵⁴.

סעיף 103 קובע שאין הרב רשאי לבוא אל הישיבות בחדר הקהילה, ללא הזמנה מיוחדת; שאסור לו להטיל חרם על בני הקהילה, ולעומת זה הוא חייב לתת הסכמתו לכל חרם שהוטל על ידי הנהלת הקהילה.

סעיף 115 קובע כי בכל דין, שמובא לפני בית-הדין הרבני, רשאי כל צד לדחות דין מתוך גימוק שהלה עזין לו.

סעיף 116 קובע שפסקי בית דין של שלושה, המתקבלים ברוב קולות, צריכים להיות חתומים גם על ידי אותו דין שלא הסכים לאותו פסק. פסק דין, שלא נכתב

53. מתוך ה"קופסה הגבוהה": יצחק בן משה קו, קלמן זיכל, מיכאל האמל, יצחק הלבר-שטדט, מאיר הערץ פולד, וולף המבורג ואנשיל מנדלר. מתוך "הקופסה האמצעית": משה רינדסקופף, משה ה. בינג, נתן ל. אדלר, שלמה האס, נתן שלאס, מאיר געץ שוסטר ומאיר פלערסהיים. מתוך "קופסת הקהל": גרשון אמדן, גומפרעכט פלעש, מענדל ליליג, משה לוי, זליגמן שטרויס, משה שווארצשילד ומשה שלמה אופנהיים.

54. התקנות החמורות בחוקת-הקהילה הישנה נגד פושטי-הרגל נשארו בדרך-כלל בעינם, ובנקודות אחדות חלה בהן אפילו החמרה. סעיף 83 אומר שפושטי-הרגל אסור להם להיבחר למשרה כלשהי, להתקבל לאיזו מצוה בבית-הכנסת ובחגים אסור להם ללבוש צוארון לבן. את אדרת-השבת מותר להם ללבוש רק "אם בעלי החוב שלהם מתרצים לכך".

על ידי שלושה דיינים, אינו מחייב את הנהלת הקהילה, אם כי הצדדים יכולים להכיר בו מרצונם הטוב.

כאשר הושלמו התקנות הוחלט להזמין את הרב לחזור אל כהונתו, כתבו לו שאין עוד כל מניעה לשובו, וכבר חשב האיש למוד הייסורים, שסוף סוף יוכל לראות שוב בשקט ובשלום את קהילתו, והנה נוצרו מכשולים חדשים. מן הסתם חששה סיעת קולפא שיריביה לא יעשו במרץ הדרוש את כל הצעדים הדרושים, כדי להשיג מטעם הקיסר את אישור התקנות החדשות, היא ידעה שאין בידה אמצעי לחץ יעיל יותר נגד הנהלת הקהילה, מאשר למחות פעם נוספת על שובו של הרב הנערץ על כולם. בכשרון רב לחם הפרנס, שנבחר אל הוועד בעקבות ה"הסכמה", לעזר לייטר, המנהיג הזריו ביותר של האופוזיציה, למען טענתו שה"הסכמה" היתה שלא ייקרא הרב לשוב עד שלא יושלמו התקנות, ואולם אין לראות אותן כשלמות, אלא אם כן הן יכולות להיכנס לתוקפן, משמע כשהן מאושרות על ידי הקיסר.

הואיל וטענה זו, עם כל השגיגות שבה ייצג אותה לעזר לייטר, ושכל משפטן יכול היה להתברך בה, לא היה לה כל סיכוי להתקבל, יצא הלה לחלוק על חוקיות ההסכם בכלל. אפילו העובדה שהוא עצמו נתן בשעתו את קולו להחזרת הרב, לא מנע אותו מנסיונו להוכיח כי לאחר שהרב נפרד מקהילתו בדרשת פרידה, היינו שהסתלק מכהונתו במפורש, אין המדובר עתה בהחזרתו אל כהונתו הקודמת אלא במינוי חדש, ואילו במינוי לא יאמר איש שדי בצורה זו של הסכמה, אלא יש לערוך בחירה כדת וכדין, בהתאם לתקנות הקהילה. הוא ציין שהאופוזיציה מסכימה בהחלט לבחירתו המחודשת של הרב הראשי הקודם, ולא עוד אלא שהיא מודה שבוכחותו עשויה לתרום הרבה לתיקון "המדות", אבל יש לעמוד על כך שהוא יוזמן על-פי בחירה פורמלית ממש. על כך השיב הוועד בפקחות רבה והצביע על צו קיסרי משנת 1752, המדבר על "הרב הראשי הנעדר"; אמור מעתה שהרשות העליונה מודה בכך שהרב הוא רק "נעדר" ולא הסתלק מכהונתו.

נכבדי הקהילה מרימים את קולם יותר ויותר, בלשון נמרצת, למען החזרתו המידית של הרב. גם את זיסקינד שטערן⁵⁵, קרובו ומעריצו של ר' יהונתן, אנו מוצאים בין אלה העושים את הכל, כדי לראות ביניהם את רבם הראשי במהירות האפשרית. וזיסקינד שטערן היה איש שיכול היה להתמודד בהחלט עם טכסיסיהם הדיפלומטיים והמשפטיים של יריביו. במשך שנים רבות שימש סוכן הקהילה בחצר של וינה וייצג שם את ענייניהם של היהודים בכושר-מעשה שזכה להערכה כללית⁵⁶; אבל לא איש כמו לעזר לייטר יאבד את עשתונותיו מיד. הוא טען שהתפטרותו של הרב, כוחה גדול יותר מכל מה שנאמר מאיזה צד אחר, והסתמך על העובדה שהרב הראשי ישב בוורמס בראש אסיפת קהילות המדינה כנציג קהילת וורמס, משמע שהוא ראה כבר את עצמו כרבה של וורמס, ולא עוד אלא במשך כל

[55] נפטר 1763 (עי' נספח ב').

56. פעילותו בווינה למען קהילתו זכתה הכרה כזאת שהוועד ניסה, על-ידי כיבודים מיוחדים לשדל את אשתו שהפצירה בבעלה לפרוש ממשרתו ולשוב אל משפחתו, להיאות להארכת העדרו של בעלה. פעם אחת הזמינו אותה לשם כך למסיבת תה.

שנות העדרו לא התעניין הרב בקהילה בכלל. נימוק אחרון זה היה חשוב במיוחד בשביל השאלה אם יש לשלם לרב הראשי למפרע גם את משכורת השנים האחרונות, שאלה שעליה השיב רוב הוועד בהחלט בחיוב. המועצה לא יכלה להגיע לידי הכרעה, והחליטה לבסוף לגבות עדות מפי הרב הראשי בוורמס. נציגי הוועד מחו על כך, ומדבריהם נשמע שהם לא רצו לערב את הרב עצמו לתוך מחלוקת חדשה זו, כדי שלא יספק למתנגדיו עילה חדשה להתקפה. הם רצו לריב את ריבו, ואילו הוא לא היה צריך למצוא בשובו כל מחיצה בינו לבין מתנגדי הוועד.

וכך נתמשכו חילופי המכתבים והמשא ומתן באריכות דברים אין קץ⁵⁷. בין כה וכה חזר הרב הישיש לאופנבך ובשעה שכאן היו מתדיינים על דבר שובו אל קהילתו, נאבקו שם אראלים עם מצוקים ויכלו להם; הרב הישיש נפטר לעולמו. ביום שישי, י"ד שבט תקט"ז (17 בינואר 1756) לפני כניסת השבת, הוציא את נשמתו. במוצאי השבת הובאה גופתו ברשיון שלטונות אופנבך ופרנקפורט לפרנקפורט. ועזוע עמוק עבר על הקהילה, כאשר מסע האבל הגיע בשעה 11 בלילה העירה. הוא ציוה שלא יספידו אותו בשום מקום, וכך ליוו אותו ביום א' באבל חרישי וביגון צורב בדרכו האחרונה. כך חזר הביתה, וסוף סוף בא אל מנוחתו.

קהילת פרנקפורט השתדלה להוכיח לאלמנתו ולילדיה של הרב הנערץ ולמוד היסורים שזכרו מקודש עליה. המשכורת שהיתה מגיעה עוד מן השנים הקודמות, שעליה היו מריבים קודם לכן, שולמה עתה לילדים⁵⁸ והאלמנה נשארה בפרנקפורט עד שנפטרה בשנת 1772⁵⁹. בניו, היו ר' נתן, ר' בער ור' ליב פאלק, שהיה מקודם רב בסקול ולימים נתמנה רב בהנובר, שהה זמן ממושך בפרנקפורט.

אוצר החכמה

הרב ר' יעקב

57. העתק משא ומתן זה נמצא בגנוך הקהילה, מס' 39 ב.
 58. שובר קבלה של הבנים שמור בפנקס-הקהל רצ"ד ע"א.
 59. השוה נספחים א'—ג'. — בן אחד של ר' יעקב יהושע המתגורר בברודי נזכר אף הוא בקבלה הנ"ל. היא נושאת אישורים מאת ר' משה ראפ, נתן בינג נוימרק, משה שווארצשילד, טעבלי שייאר ונתן ש. מז.